

⁹⁶ ЛННБ. – Відділ рукописів. – Ф.46. – Тека XXXVI. – №7401. – Арк.121.

⁹⁷ Herbarz Polski. – Т.IX. – S.7.

⁹⁸ АЮЗР. – Ч.VIII. – Т.III. – №XXII. – С.63–67.

⁹⁹ Пропущено фрагмент: «самъ в себе и остаточное воли своеиб пишу тот» (див.: АЮЗР. – Ч. VIII. – Т.III. – С.64).

¹⁰⁰ Має бути: «на вси».

In article discussed ways of creating «princely Legends» Volyn' nobles Yelovyts'ki, which acquired the spread in the XVIII-XX. Play history prince kind Kropotky-Yelovyts'ki in XV–XVI centuries allowed to deny allegations doubt about their relationship with the lordly kind Yelovyts'ki that served as the main argument in favor of views on Sovereign origin. Published from the first half of XVII century. In which one of the masters Yelovyts'ki denies any connection with princes Kropotky-Yelovyts'ki.

Д.С.Вирський*

ПОЛКОВНИК МИХАЙЛО КРИСА – МАЛОЗНАНИЙ ГЕРОЙ/АНТИГЕРОЙ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Стаття присвячена діячеві Козацької революції середини XVII ст. – полковникові Михайлові Крисі. Зауважено, що цей старшина репрезентував тип козака-автономіста, готового в обмін на особисті/станові привілеї до послуг Речі Посполитій.

Козацька революція середини XVII ст. досі ще відома здебільшого в «загальнонаціональному» форматі, коли «героями» її виступають деперсоналізовані «козаки» («народ»), або їх одинокий заступник – гетьман. Навіть із біографіями сподвижників «Великого Гетьмана» в українській історіографії вже доволі сутужно. Відтак, ця невеличка розвідка про одного із чільних козацьких старшин, який встиг відзначитися на обох боках протистояння, має зацікавити вітчизняних козакознавців, а також усіх охочих до «людських» вимірів історії.

Серед соратників Б.Хмельницького «першого призову» Михайло Криса (Крисенко, Креса, Кресенко) був вельми примітним. Він походив (чи принаймні перед 1648 р. мешкав) із Крилова¹, із дрібношляхетського середовища². Про це місце його першої історичної фіксації відомо, що те містечко у гирлі Тясмина було ще доволі свіжою осілюю – засноване 1616 р. воеводою руським Яном Даниловичем (пом. 1628). Усю його недовгу на той час історію, Крилів контролювали споріднені магнатські доми (можна навіть казати про єдиний клан) Даниловичів, Жолкевських і Конєцьпольських. Отже, гіпотетично можна передбачати/конструювати якісь клієнтарний зв'язок козацького старшини із цими магнатами.

Відзначився Криса під Жовтими Водами, коли разом із Максимом Кривоносом його, вбравши по першому розряду («в атлас, в кармазин, в панцир»), відправили як заручника у польський табір. Він тоді знайшов оригінальний спосіб втечі, випросивши у розгублених ляхів коня та нагай – нібито, аби розігнати недисципліновану козацьку сірому, яка підступала до польського обозу із грабіжницькими намірами. Козаків Криса ненадовго прогнав, але назад не повернувся. За ним такий самий фортель здійснив і М.Кривоніс, після чого козаки відчували себе вільними від усіляких зобов'язань і остаточно розгромили польський табір³.

* Вирський Дмитро Станіславович – д-р іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України.

Згодом бачимо М.Крису у Зборівському реєстрі 1649 р. у складі 1-ї сотні Чигиринського полку. Вона відкривала цілий реєстр і, власне, до неї був вписаний сам гетьман Б.Хмельницький. Із цього ж року є згадка М.Криси як «київського полковника» у «відписці» путивльських воєвод С.Прозоровського та И.Ляпунова у Розрядний приказ. У ній ідеться про зустріч козака-російського інформатора з цим старшиною на дніпровському перевозі у Вереміївці 24 вересня 1649 р.⁴

7 березня 1650 р. полковник М.Криса в Києві підтверджував («цілував хрест») готовність козацької старшини дотримуватися умов Зборівського миру 1649 р.⁵ Вже у березні він перебував разом із Данилом Нечаєм у Шаргороді⁶ (гіпотетично можна припустити, що він прибув поінформувати Нечая про київські переговори). У квітні Криса з одним товаришем був відправлений із посольством до московського царя, вірогідно, для обговорення питання про перехід Війська Запорізького під царську протекцію⁷. У вересні полковників Михайла Крису з Київським полком і Івана Шингірея (Шангірея) із Канівським Б.Хмельницький лишив охороняти спокій козацької України, коли сам гетьман з усім військом пішли в похід на Молдову⁸. Зрештою, за інформацією московських послів у Чигирині, 15 (25?) жовтня 1650 р. гетьман прислав з осавулом Демком і бужинським (Бужин – сусіднє з Криловим містечко) наказним полковником Крисом ім запрошення на аудієнцію⁹.

«Революційна» козацька кар'єра М.Криси сягнула вершини під час Берестецької кампанії 1651 р. Первісно він мав вести добровольців на «литовський» фронт¹⁰. Ось, у листі з 16 березня 1651 р. згадується, що татарська «орда стоїть напроти Києва за Дніпром із полковником якимось Крисом»¹¹, з цієї причини скрізь поза Дніпром збіжжя і стацію дають. А цей (полковник) Криса має йти з ордою під Стародуб»¹². Та, зрештою, цей старшина був відкликаний (разом із татарами?) Б.Хмельницьким та очолив «столичний» Чигиринський полк.

Уже наприкінці березня 1651 р. польське військове командування повідомляло про рух полковника М.Криси, разом із татарськими допоміжними підрозділами на Павлоч та під Білу Церкву¹³. А 18 квітня російський інформатор переполював у Путивлі звістки з Києва, що полковника М.Крису Б.Хмельницький послав із козаками та 12 тисячами татар проти поляків. Цей корпус вступив у бій під Баром, причому поляки розбили козаків, знищили 6 тисяч татар і поранили самого М.Крису¹⁴. Здається, маємо тут дуже перебільшену відомість про бій польського під'їзду, висланого з Бару (24 березня, або невдовзі по тому) під Костянтинів (нині Старокостянтинів). Поляки захопили тут зненацька підрозділ полковника М.Криси (кілька тисяч козаків і 300 татар). Безпечних козаків жовніри розположили, захопили «язиків» і відігнали коней, із тим і повернулися. Козацький ватажок помстився тим, що випалив околицю Костянтинова та відступив до Хмільника, де й укріпився.

23 квітня 1651 р. полковники Михайло Криса та Мартин Пушкар стоять у Прилуках (нині с. Стара Прилука Липовецького р-ну Вінницької обл.)¹⁵. Поляки тим часом відступили з Бару до Кам'янця-Подільського. За ними пішли й козаки. Підрозділ полковника М.Криси тоді взяв участь у травневому невдалому штурмі Кам'янця-Подільського¹⁶.

Під Берестечком як повстанець М.Криса зламався. Після відступу татар і з початком блокади козацького табору він, скориставшись своєю участю в делегації козацьких парламентарів, лишився у таборі М.Потоцького та консультував поляків щодо стану справ у обложених¹⁷. За це козацький старшина отримав королівське пробачення свого «бунтівного» минулого, а на сеймі 1652 р. був навіть nobilitований (власне, напевно, ренобілітований – «на довід цноти і віри», котру королю і Речі Посполитій під час тієї «ребелії козацької засвідчив»)¹⁸.

Відомо ще, що восени 1654 р. М.Криса, маючи на руках королівський універсал, став набирати сотню козаків на службу Речі Посполитій, а потім ще тисячу добровольців для війни проти Московської держави¹⁹. Напевно, також саме про

нього йдеться в інформації московського агента, який відвідав Київ і повідомляв 8 грудня 1654 р., що є дані про намір 50-тисячної татарської орди (цифра, очевидно, перебільшена) іти на це місто, а веде її «запорізький козак Криса». Орда ця взяла великий полон під Корсунем і Чигирином²⁰.

Цього ж року М.Криса згаданий як полковник і регіментар козаків у волості Котеленській (нині с. Стара Котельня на Житомирщині)²¹. 15 лютого 1655 р. полковник видав у Чарторийську (містечко над Стиром, нині с. Старий Чарторийськ Волинської обл.) універсал до ротмістрів корошов свого полку про виступ у похід на Козацьку Україну, власне, на Брацлавщину²². А 28 квітня 1655 р. великий коронний гетьман Станіслав Потоцький у Сокалі видав універсал із наказом ґродським замковим і міським урядникам переслідувати жовнірів полковника М.Криси, відомих своїми злочинами²³.

1660 р. (після Чуднівської кампанії) гетьман Ю.Хмельницький призначив М.Крису переяславським полковником, але невдовзі останній опинився в російському полоні²⁴. Відомо, що український («черкаський»²⁵) полковник М.Криса, якого царський уряд відправив на заслання до Сибіру, прибув до Єнісейська (нині райцентр Красноярського краю РФ) 13 серпня 1661 р.²⁶ Дорога лежала через Великий Устюг (нині Вологодська обл. РФ), де його зустрів інший військовополонений, Адам Каменський-Длужик, який також їхав до Сибіру. У своєму добре відомому сибірознавцям щоденнику останній згадав, що, прибувши до міста, вони застали тут козацького полковника «Кресу». Його збиралися стратити, але прийшла царська грамота із помилюванням і заміною смертної кари на сибірське заслання²⁷.

В Єнісейську М.Криса мав «культурний» конфлікт із воеводою В.Голохвостовим²⁸. Останній, за рекомендацією уряду, хотів наново охрестити українців за «московським обрядом» (адже в Україні тоді при хрещенні лише тричі обливали водою, а не занурювали, як у Росії). Полковник М.Криса і з ним ще 38 осіб відповіли на це петицією-«скаскою», в якій заявили, що вони вже охрещені за звичаєм своєї вітчизни («Польського королівства») і наново хреститись «у сибірських городах» не бажають²⁹.

З інших деталей сибірського побуту козацького старшини можна подати лише інформацію про жалування, яке йому виплачував російський уряд. Воно було скромним: 8 рублів, 7 четей жита*, 6 четей вівса, 2 пуди солі³⁰.

Досі було відомо, що полковнику М.Крисі, судячи з усього, вдалося повернутися із Сибіру на батьківщину (після 1662 р.³¹). Сучасний російський дослідник Іван Соколовський зміг уточнити цю дату. Він зауважив, що чолобитна із проханням «о некрещении» була подана 15 серпня 1662 р., а вже 1 вересня 1663 р. військовополонені (без зазначення імен) під конвоем були вислані до Москви³². Досить вірогідно, що звільнено з полону М.Крису у зв'язку з Андрусівським перемир'ям 1667 р. між Річчю Посполитою та Московським царством.

До речі, із 1662 р. маємо звістку про, вірогідно, родича нашого полковника – Тимоша Крису³³. Він очолив групу (1204 осіб) переселенців із Правобережжя на Слобожанщину, яка заснувала того року м. Богодухів (нині райцентр Харківської обл.). Т.Криса сотникував тут принаймні до 1670 р.

Останній раз про М.Крису згадано як про одного з керівників козацької залоги Могилева-Подільського в листі від 13 жовтня 1671 р.³⁴ В.Липинський називає його прибічником П.Дорошенка³⁵, утім, Могилів-Подільський тоді контролював вірний Речі Посполитій козацький гетьман Михайло Ханенко. До того ж тут згадано просто «Кресу», отже, ідентичність його з полковником М.Крисом не безспірна.

* У XVII ст. четверть (четь) дорівнювала 6 пудам (=96 кг).

Насамкінець, трохи дослідницьких рефлексій. Якщо вдаватися до типологізації, то М.Крисі найбільше пасують риси професійного вояки, який б'ється за платню, а не за ідею. Він людина вельми консервативного мислення, без значних «революційних» (реформаторських) зацікавлень. У Козацьку революцію М.Криса подався, бо на Чигиринщині це був вибір абсолютної більшості його оточення. Проте й людиною, яка легко міняє «фронт», він не став – після переходу на бік польського короля, свою відновлену лояльність козак-шляхтич уже не змінює, хоча для цього було чимало можливостей. З-поміж іншого, відзначимо ще добру обізнаність старшини з татарським світом, з яким він легко співпрацює. Отже, М.Криса репрезентував давній тип козака-автономіста, готового в обмін на особисті/станові привілеї до послуг великій шляхетській вітчизні – Речі Посполитій.

Утім, за модерної доби полковника згадували переважно як соратника Б.Хмельницького (ігноруючи його кар'єру після 1651 р.). Симптоматично, що саме так його зобразив Михайло (Міхал) Чайковський, класик «української школи» польської літератури середини XIX ст. У нього «Креса» є героєм таких творів, як «Гетьман України, повість історична» та «Сватання запорожця» (цикл «Козацькі повісті»).

¹ У реєстрах першої половини XVIII ст. численних Крис-Крисенків бачимо у безпосередньо сусідніх із Криловим Городиській (Градиській) і Власівській сотнях Миргородського полку. На межі XVII та XVIII ст. став відомим Герасим Криса – кошовий отаман на Запоріжжі (1700, 1703 рр.), суперник Костя Гордієнка (про нього див.: *Яворницький Д.І.* Історія запорізьких козаків. – Т.ІІІ. – Львів, 1992. – С.71, 158, 193, 198, 202, 211, 216–219), згодом він був полковим осавулом (?–1708–1712–?) у Гадяцькому полку. У березні 1709 р. Г.Крису, з відома російських властей, посилав до бунтівного Запоріжжя гетьман І.Скоропадський (див.: *Материалы для отечественной истории/ издал М.Судиенко.* – Т.ІІ. – К., 1855. – С.118). Згодом відомі також козаки Криси на території Потоцької сотні Миргородського полку (засновники Крисиних хуторів, що розташовувалися між Кохнівкою та Потоками – це околиці Кременчука).

² Із 8.XI.1666 р. маємо згадку на Волині-Поліссі, у районі Горині, «уродзогого» Андрія Крису, див.: *Архив ЮЗР.* – Ч.ІІ. – Т.1. – Приложение С.101. Додамо ще, що польський видавець щоденника С.Маскевича вважав, що згаданий при описі подій 1610-х рр. полковник Креса (Kresa) – це Кжеш (Krzysz), див.: *Pamiętniki Samuela i Bogusława Kazimierza Maskiewiczów (wiek XVII) / Opracował, wstępem i przypisami opatrzył Alojzy Sajkowski.* – Wrocław, 1961. – S.311. Останнє прізвище носило кілька шляхетських родин.

³ Відомість про цей епізод див.: *Diariusz z pierwszego okresu buntu B.Chmielnickiego spisany przez towarzysza spod chorągwi kozackiej wziętego do niewoli pod Kniażymi Bairakami // Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bogdana Chmielnickiego okresu «Ogniem i Mieczem» (1648–1651) / Opracował M.Nagielski.* – Warszawa, 1999. – S.105.

⁴ Трёхсотлетие воссоединения Украины с Россией. – Москва, 1954. – С.134–136 (док. №74).

⁵ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т.ІХ-1. – С.16.

⁶ *Липинський В.* Твори, архів, студії. – Т.2: Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. – Філадельфія, 1980. – С.476 (поширення на: *Zb. Rusieckich. Miscel. 1626–1654.* – F.77).

⁷ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т.ІХ-1. – С.41–42.

⁸ Там само. – С.88.

⁹ Там само. – С.115; *Мицик Ю.А.* Чигирин – гетьманська столиця. – К., 2007. – С.66. Ю. Мицик не виключає, що посли могли й переплутати, назвавши бужинського сотника полковником. А Кривошея подає М.Крису як наказного полковника київського (вересень 1650 р.), див.: *Кривошея В.* Українська козацька старшина. – Ч.1. Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. – Видання 2-ге: доповнене, уточнене і виправлене. – К., 2005. – С.166.

¹⁰ Вірогідно із цим слід пов'язати згадку М.Криси як київського полковника у квітні–липні 1651 р., див.: *Кривошея В.* Українська козацька старшина. – Ч.1. – К., 2005. – С.166.

¹¹ В оригіналі «Канизом» («Kanyza»), але це, напевно, помилка копіюста, адже далі мова про «Крису».

¹² Див. лист урядника Розражевського до шляхтича Швейковського (1651, березня 18 (?)) – Мозир (?). Оригінал: КІУС. – КМФ Ф.Сисина. – «Діаріуш...». – Без пагінації. – Копія 1651 р. – Переклад з польської. Публікація: *Мицик Ю.А.* Національно-визвольна війна українського народу 1648–1658 рр. на Сіверщині очима полонених повстанців // Сіверянський літопис. – 2000. – №3. – С.26.

¹³ Див.: цидулку від 25.III.1651 р. («Про Крису є чутки, що він прийшов під Білу Церкву, не знати, чи з полком козацьким чи з татарським») та лист Ст.Потоцького від 27.III.1651 р. («Про Крису, полковника, кажуть, що також з ордою йде до Паволочі») в: Із табірнього щоденника князя Януша Радзивілла (публікація Ю.А.Мицика) // УІЖ. – 2007. №4. – С.195, 190.

¹⁴ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т.IX-1. – С.235.

¹⁵ Там само. – С.236. Оригінальне джерело див.: *Мицик Ю.А.* Невідомі листи керівника Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. полковника Іллі Голоти // УІЖ. – 2001. – №1. – С.145.

¹⁶ *Diariusz obsdziej kamienieckiej // Borek P.* Od Piławiec do Humania. Studia staropolskie. – Kraków, 2005. – S.314.

¹⁷ *Diariusz wojny pod Beresteczkiem z chanem krymskim i kozakami zaporoskimi za szczęśliwego panowania króla JM Jana Kazimierza, na którą sam osobą swą ruszył z Warszawy in anno 1651 // Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich...* – S.254. Див. також: *Oświęcim S.* *Dyariusz 1643–1651 / Wydał W.Czermak.* – Kraków, 1907.

¹⁸ *Volumina Legum.* – Т.IV. – Peterburg, 1859. – S.177 (документ №59). Про те, що «пан Креса», котрий, яко вірнопідданий, заслужив, аби його, зарівно з іншими, до прерогатив і гонорів шляхетських було допущено, згадувала й інструкція на сейм від шляхти Київського воєводства від 15.XII.1651 р. (Архів ЮЗР. – Ч.П. – Т.1. – С.418). А така сама інструкція галицького сеймика від 8.I.1652 р., вимагала не перешкоджати нобілітації Криси-козака («Krysie Kozakowi»), «tem jego życzliwość gratificabunt»/«тим його зичливість винагороджуючи» (див.: *Akta grodzkie i ziemskie: z archiwum ziemskiego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego.* – Т.24: *Lauda sejmikowe halickie 1575–1695/ ogłaszane przez Towarzystwo Naukowe we Lwowie; wyd. Antoni Prochaska.* – Lwów, 1931. – S.89). До речі, нобілітований козацький старшина як «Креса» (*kresa* з польської – край, кордон). Цікаво, що сучасний кременчужанин Леонід Криса, переказує, що походить його прізвище не від назви всім відомого гризуна, але від старовинного слова «криси» – край села (порівняй також «крислатий капелюх»), див.: *Болховецька І.* «Счастье – это если что-то вовремя пришло» (Невигадана історія життя людини з прізвищем Криса) // «Програма Плюс» (Кременчук). – 4 січня 2008 р. – С.5.

¹⁹ *Мицик Ю.А.* Чигирин – гетьманська столиця. – С.72.

²⁰ Там само. – С.74.

²¹ *Кривошея В.* Персональний склад козацької старшини армії Богдана Хмельницького (див.: <http://www.patent.net.ua/intellectus/cossacks/32/ua.html>). Посилання на перше джерело відсутнє.

²² Актіві документи про Визвольну війну українського народу середини XVII століття. Каталог документів, представлений для виставок, присвячених 350-річчю від початку Визвольної війни. – К., 1998. – С.7: №11. 1655 р., березня 6. – Запис універсалу королівського полковника Михайла Криси від 15 лютого 1655 р. із Чорторийська до ротмістрів королев свого полку про виступ у похід на козацьку Україну (ідеться про Брацлавщину, яку тоді було щент розорено і спустошено) // Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф.25. – Оп.1. – Кн.280. – Арк.191 і зв. – Акт 162.

²³ Актіві документи про Визвольну війну українського народу середини XVII століття. Каталог документів... – С.29: №146. 1655 р., червня 1. – Запис універсалу великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького від 28 квітня 1655 р. із Сокаля гродським, замковим і міським урядовцям із наказом переслідувати жовнірів полковника Михайла Криси, відомих своїми злочинами // ЦДІАК України. – Ф.28. – Оп.1. – Кн.91. – Арк.867зв. – 867а зв. – Акт 184.

²⁴ *Кривошея В.В.* Козацька еліта Гетьманщини. – К., 2008. – С.161 (Посилання на: ІР НБУВ. – Ф.П. – Спр.15401–15424 / Столбцы Белгородского стола: 1660, 1662, 1664, 1667 – витяги для ненаписаних тт. «Історії України-Руси» М.Грушевського. – Арк.2). Цю інформацію також наводить стаття: *Попованова О.* Чигиринські полковники періоду Визвольної

війни українського народу 1648–1657 рр. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб. наук. ст. – Вип.8. – К., 1999. – С.140.

²⁵ Тут не у значенні – з міста Черкас. «Черкасами» московіти зазвичай називали мешканців козацької України.

²⁶ Соколовский И.Р. Служилые «иноземцы» в Сибири XVII века (Томск, Енисейск, Красноярск). – Новосибирск, 2004. – С.95.

²⁷ Kamiński A. Diariusz więzienia moskiewskiego miast i miejsc // Dwa polskie pamiętniki z Syberii XVII i XVIII wiek / Pod red. A.Kuczyńskiego. – Warszawa; Wrocław, 1996. – S.16–17 (білоруський переклад щоденника доступний на: <http://starbel.narod.ru/dluzyk.htm>, за виданням: Беларуская літаратура і літаратуразнаўства: Мінв. зборнік. – Вып.2. – Мінск, 1974. – С.183–207). У цьому повідомленні неясно одне – за хронологією оповіді зустріч у Великому Устюзі відбувається навесні 1658 р. Чи не був полон 1660 р. для М.Криси вже другою «ходкою» до Сибіру?

²⁸ Тут і далі «сибірський епізод» подаємо за: Соколовский И.Р. Ещё одно свидетельство подлинности дневника А.Каменского-Длужика // Сибирь в истории России (к 100-летию Зинаиды Георгиевны Карпенко): Материалы регион. науч. конф. Кемерово, 29 сент. 2006 г. – Кемерово, 2006. Текст цієї публікації люб'язно наданий мені автором.

²⁹ Воевода Василь Голохвостов писав, що, виконуючи вказівку уряду, він «говорил им, чтоб они крестились в [право]славную христианскую веру. И те, великий государь, польские и литовские люди полковника Михайло Криси с товарищи тридцать восемь человек подали мне, холопу твоему, в съезжей избе скаску за своими руками. А в скаске, великий государь, их написано: в прошлых де годах, по твоему, великого государя, указу присланы они в Енисейской острог, а в Польской де оне земле крещены [инозе]мским крещением, обливаны, а не в три погружения, как у них в Польском королевстве преж сего [бы]ло и ныне вера у них с тоим. А в Московск[ом] государстве и в русских, и в сибирских городах святым крещением греческого закона в три погружения не крещены и впредь креститца не хотят». Див.: Соколовский И.Р. Служилые «иноземцы» в Сибири XVII века. – С.72; *Его же*. Ещё одно свидетельство подлинности дневника А.Каменского-Длужика... Посилання на: Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф.214. – Оп.3. – Стб.577. – Л.474, 475.

³⁰ РГАДА. – Ф.214. – Оп.1. – Кн.443. – Л.31об. Дані з картотеки сибірського дослідника Д.Я.Резуна.

³¹ В.Липинський подає, що 1662 р. М.Криси разом із Іваном Нечаєм перебував у «неволі московській», див.: Липинський В. Твори. – Т.2. – С.476 (посилання на: Arch. Czartor. Cdx 402, f.417). І.Нечай, до речі, 1669 р. уже також фіксується на волі та на батьківщині. Найвірогіднішим рубежем для звільнення бранців-підданих Речі Посполитої могло стати Андрусівське перемир'я 1667 р.

³² Цю інформацію І.Соколовський повідомив мені особисто.

³³ Див.: Богодухів: Зб. арх. документів і матеріалів / Державний архів Харківської області/ А.І. Епштейн (гол. ред.), Л.М.Момот (упор.). – Х., 1995. Сучасний дослідник історії Слобожанщини В.Маслійчук також люб'язно повідомив мені, що Криси зустрічаються й у переписах Харкова за 1667 і 1669 рр. Отже, гіпотетично, можна уявити ситуацію, де після полону М.Криси, «обезголовлений» рід вибирає еміграцію, причому частина осідає в «полковому» та вже обжитому Харкові, а найамбітніший його представник (брат полковника?), «за старшинство», іде на «новосілля».

³⁴ Grabowski A. Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnéj Polski. – Т.ІІ. – Warszawa, 1845. – С.335.

³⁵ Липинський В. Твори. – Т.2. – С.476.

This article devoted to the eminent figure of Cossack's revolution of the middle of XVII century – to colonel Mykhailo Krysa (Kresa). It is noticed, that this Cossack officer represented type of the Cossack-autonomist ready in exchange for personal/class privileges on services of the Polish-Lithuanian Commonwealth.